

Hedendaagse uitingen van extreemrechts geweld in de EU: Een overzicht van P/CVE-werkwijzen

Geschreven door **Annelies Pauwels**, externe RAN-deskundige

Radicalisation Awareness Network
RAN

Hedendaagse uitingen van extreemrechts geweld in de EU: Een overzicht van P/CVE-werkwijzen

JURIDISCHE KENNISGEVING

Dit document is opgesteld in opdracht van de Europese Commissie, maar is uitsluitend een weergave van de visie van de auteurs; de Europese Commissie is niet aansprakelijk voor de gevolgen van het hergebruik van deze publicatie. Kijk voor meer informatie over de Europese Unie op <http://www.europa.eu>.

Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, 2021

© Europese Unie, 2021

Het beleid inzake hergebruik van documenten van de Europese Commissie is gebaseerd op Besluit 2011/833/EU van de Commissie van 12 december 2011 betreffende het hergebruik van documenten van de Commissie (PB L 330, 14.12.2011, p. 39). Tenzij anders vermeld, is het hergebruik van dit document toegestaan conform een licentie van Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal (CC-BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>. Dit betekent dat hergebruik is toegestaan op voorwaarde dat de juiste bronvermeldingen zijn opgenomen en eventuele wijzigingen worden aangegeven.

Voor elk gebruik of elke reproductie van onderdelen die geen eigendom zijn van de Europese Unie moet mogelijk rechtstreeks toestemming worden gevraagd aan de respectieve rechthebbenden.

Inleiding

Rechts geweld is in de hele EU in opkomst: dit geeft aan dat er behoefte is aan geschikte maatregelen om deze dreiging te voorkomen en te bestrijden. Veel bestaande maatregelen om gewelddadig extremisme te voorkomen en te bestrijden (P/CVE) werden echter ontwikkeld als gevolg van islamistisch extremisme of in reactie op de golf aan extreemrechts geweld (VRWE) van dertig jaar geleden.

In dit artikel gaan we dieper in op de vraag of de maatregelen die zijn ontwikkeld om eerdere extreemrechtse uitingen aan te pakken, geschikt zijn om huidige vormen van rechts extremisme tegen te gaan. We beschrijven het moderne (gewelddadige) extreemrechtse milieu en hoe het zich in de loop der tijd heeft ontwikkeld. We schenken ook aandacht aan een aantal veelbelovende werkwijzen uit eerdere programma's voor het aanpakken van extreemrechts geweld. Een aantal kernconcepten uit deze benaderingen zijn nog steeds zeer waardevol. Gezien de meer diverse 'risicogroep' en de toenemende internationalisering en online aanwezigheid vereisen echter aanvullende maatregelen en een heroverweging van bepaalde aspecten.

Extreemrechts geweld in Europa

De belangrijkste ideologische stromingen

Rechts extremisme is absoluut geen verenigd blok. Hieronder staat een overzicht van de belangrijkste ideologische, rechts extremistische ondergroeperingen in Europa.

Neonazistische bewegingen. Deze groeperingen verdedigen de idealen van nazi-Duitsland in de periode 1933-1945. Ze vechten voor een totalitaire staat, geloven in superioriteit, ontkennen de Holocaust en zijn antisemitisch. De afgelopen jaren zijn bestaande neonazistische groeperingen in Europa sterker geworden. Een voorbeeld is Blood & Honour: deze groep is in de jaren 80 in het Verenigd Koninkrijk (VK) opgericht en heeft zich sindsdien naar EU-lidstaten verspreid. De Nordic Resistance Movement, een in 2016 opgerichte Scandinavische beweging, is gebaseerd op zijn Zweedse voorganger uit eind jaren 90. Andere neonazistische bewegingen zijn van recentere datum, zoals de Sonnenkrieg Division (actief in het VK) en de Feuerkrieg Division (voornamelijk actief in de Baltische staten); dit zijn Europese afdelingen van de in de VS gebaseerde Atomwaffen Division. Deze neonazistische groepen zijn onderdeel van een online subcultuur die Siege Culture genoemd wordt ⁽¹⁾.

Anti-islam- en anti-immigratiebewegingen. Deze groeperingen hebben als doel om een Europese of christelijke identiteit te beschermen tegen wat zij zien als de islamisering van Europa. Veel groepen in deze categorie zijn ontstaan na de zogenaamde migratiecrisis van 2015. Een voorbeeld is de internationale politieke beweging Pegida. Ook anti-immigratie burgerwachten zoals Soldiers of Odin kunnen in deze categorie worden ondergebracht. Deze groep werd in 2015 in Finland opgericht en vond al snel navolging met onderafdelingen in andere EU-lidstaten.

Identitaire bewegingen. Identitaire bewegingen roepen op tot 'etnopluralisme', d.w.z. het idee dat verschillende etnische groepen bestaansrecht hebben, maar apart van elkaar moeten leven en zich niet moeten mengen. Ze geloven dat witte Europeanen het slachtoffer zijn van 'de grote vervanging' ⁽²⁾ en ze willen dit proces omkeren door de Europese cultuur te verdedigen tegen de islam, neoliberalisme en wat zij cultureel Marxisme noemen ⁽³⁾. De in Frankrijk gebaseerde jeugdbeweging Génération Identitaire werd opgericht in 2012 en heeft zich sindsdien over de hele EU verspreid.

Ultrationalistische en neofascistische bewegingen. Deze groepen willen een totalitaire, traditionalistische (vaak christelijke) etnisch-nationalistische staat. Voorbeelden zijn het Italiaanse

---

⁽¹⁾ De Siege Culture is geïnspireerd door het boek *Siege*, in 1992 uitgegeven door de Amerikaanse neonazi James Mason. In dit boek roep Mason op tot een leiderloos verzet en moedwillig terrorisme om een rassenoorlog te starten en de instorting van het wereldwijde politieke systeem te veroorzaken.

⁽²⁾ 'De grote vervanging' is een etnonationalistische theorie die ervoor waarschuwt dat de oorspronkelijke Europese bevolking wordt vervangen door niet-Europese immigranten.

⁽³⁾ Cultureel Marxisme is een complottheorie waarvan de aanhangers beweren dat een kleine groep Marxistische kritische theoretici samenzweren om de westerse beschaving te vernietigen door de belangrijkste culturele instellingen over te nemen.

CasaPound, het Franse Bastion Social, het Hongaarse Légió Hungária en het Poolse Nationale Radicale Kamp en de Al-Poolse Jeugd. Het is interessant op te merken dat sommige tientallen jaren oude groeperingen in deze categorie recentelijk van een puur nationalistische agenda zijn overgestapt op verzet tegen de islam en migratie.

Radicaal rechtse soevereine burgerbewegingen. Aanhangers in deze categorie weigeren de rechtmatigheid van overheidsautoriteiten te accepteren, inclusief wetten en instellingen. Het bekendste voorbeeld in Europa is de Duitse Reichsbürger-beweging. Een aanzienlijk segment van de aanhangers van deze groep wordt als extreemrechts gezien ⁽⁴⁾. Vergelijkbare bewegingen bestaan ook in andere lidstaten, hoewel sommige van hen zich in meer algemene termen op de beperkte mogelijkheden van de staat en het openbare beleid richten.

Single issue-extremisten. In sommige gevallen is single issue-geweld sterk gerelateerd aan rechtse ideologie. De incel-beweging, waarbij 'incel' staat voor 'involuntary celibates' of 'onvrijwillig celibatairen', is een misogynistische internetcommunity van mannen die zichzelf definiëren aan de hand van hun onvermogen om seksuele relaties met vrouwen aan te gaan. Deze groep komt oorspronkelijk uit Noord-Amerika, waar leden verantwoordelijk zijn geweest voor aanslagen met een groot aantal slachtoffers, maar de beweging verspreidt zich nu ook naar Europa ⁽⁵⁾. Rechts-extremisten hebben ook geprofiteerd van de corona- en 5G-complotten en hebben daaraan gerelateerde demonstraties geïnfilteerd. De 'gele hesjes'-beweging is in sommige landen ook gedeeltelijk door extreemrechts overgenomen ⁽⁶⁾.

Een heterogeen milieu

De categorisering hierboven staat niet vast en is niet volledig. Ten eerste kunnen sommige extreemrechtse groeperingen in meerdere categorieën worden ondergebracht, terwijl andere in geen enkele ondergroepering passen. Ten tweede kunnen groeperingen met verschillende ideologieën sterk met elkaar verbonden zijn of juist binnen dezelfde categorie tegenover elkaar staan (bijv. als gevolg van persoonlijke rivaliteit). Ten derde overstijgt de diversiteit onder extreemrechts in Europa de ideologische stromingen. De verschillen tussen en binnen de bovengenoemde stromingen zijn onder andere gebaseerd op strategieën, tactieken en organisatorische structuren. Een aantal van de voornaamste verschillen hebben te maken met:

Definitie van wie er binnen en buiten de groep valt. Net als bij andere extremisten vormt deze tweedeling een sleutelelement van extreemrechtse narratieven en acties. Gewelddadige rechtse groeperingen hanteren verschillende definities van wie er binnen en buiten de groep valt, in overeenstemming met hun focus op cultureel, etnisch of raciaal nationalisme ⁽⁷⁾. Cultureel-nationalisten zijn van mening dat iemand met een migrantenachtergrond deel van de groep kan worden via integratie of assimilatie. Andere extreemrechtse groepen geloven in zogenaamde etnische en raciale zuiverheid en hanteren dus een strengere definitie van wie er binnen de groep valt.

Imago. Extreemrechtse groeperingen hebben verschillende imago's die hun strategieën en tactieken weerspiegelen. Identitaire bewegingen creëren strategische verwarring over hun extremistische ideeën. Dit vertaalt zich naar pogingen om zo onopvallend mogelijk te zijn in de maatschappij, bijvoorbeeld met hun 'nette' imago, taalgebruik en dubbelzinnige propaganda: allemaal pogingen om hun extremistische ideologie naar de mainstream te brengen. Dit staat in sterk contrast met de neonazistische en ultranationalistische bewegingen, die een uiterlijke verschijning cultiveren die duidelijk anders is dan die van de mainstreammaatschappij. In dit geval dienen typische kenmerken (zoals nazisymbolen en -tatoeages, bepaalde kleding) om de identiteit van de eigen groep te versterken en te onderscheiden van die van de rest van de bevolking.

De rol van geweld. Sommige groepen blijven zorgvuldig in het grijze gebied tussen legale en illegale activiteiten. Identitaire bewegingen, bijvoorbeeld, verdoezen hun ideeën met mild taalgebruik en staan vaak voor geweldloosheid. Hun extremistische ideologie en alarmistische retoriek ("Kom in verzet of u word vervangen door migranten") zijn echter onlosmakelijk verbonden met geweld ⁽⁸⁾. Andere rechtse groeperingen zijn minder

---

⁽⁴⁾ Aerne, Growth of Reichsbürger movement in Germany triggers increasing security concerns, p. 2.

⁽⁵⁾ Hoffman et al., Assessing the Threat of Incel Violence.

⁽⁶⁾ Meleagrou-Hitchens & Crawford, 5G and the Far Right; Goßner, Anti-lockdown protests in Germany infiltrated by far-right extremists; May, The Yellow Vest Phenomenon and the Radical Right.

⁽⁷⁾ Bjørgo & Ravndal, Extreme-Right Violence and Terrorism, pp. 3-5.

⁽⁸⁾ Murdoch & Mulhall, From Banners to Bullets, pp. 16-17.

dubbelzinnig over de rol van geweld. Neonazi's, bijvoorbeeld, zijn zowel binnen hun eigen bewegingen als ten opzichte van de buitenwereld vaak zeer gewelddadig. Voor hen is geweld een middel om tegenstanders bang te maken en de ineenstorting van de maatschappelijke orde te bespoedigen.

Structuren. Europese gewelddadige extreemrechtse (Violent Right-Wing Extremist, VRWE) groepen verschillen onderling op het gebied van hun organisatorische structuren. Splintergroeperingen zijn redelijk typisch voor rechts terrorisme, omdat deze organisatorische structuur werd uitgedragen door de theorie van **leiderloos verzet**.⁽⁹⁾ Ook werken veel extremisten alleen. Dit wordt aangetoond door de oververtegenwoordiging van daders met extreemrechtse motieven onder de Europese criminelen die alleen hebben gehandeld⁽¹⁰⁾. Vaak hebben individuele VRWE-actoren echter onderling contact via online gemeenschappen. Daar tegenover staan andere groepen die in gedisciplineerde, hiërarchische organisaties opereren, zoals de Nordic Resistance Movement⁽¹¹⁾.

Positie ten opzichte van de politiek. Sommige extreemrechtse bewegingen benaderen hun strijd als een lange mars door alle instellingen. Identitaire bewegingen voeren een metapolitieke strijd: ze doen mee aan het politieke proces en proberen leden of aanhangers in strategische posities in openbare instellingen te plaatsen, om het bredere politieke debat in de maatschappij te beïnvloeden⁽¹²⁾. Sommige neonazistische groeperingen hebben ook aan verkiezingen meegedaan. De Nordic Resistance Movement (Nordiska motståndsrörelse) is een legitieme politieke partij in Zweden, waar de groep in 2018 deelnam aan de nationale verkiezingen. Andere accelerationistische groepen daarentegen, zoals de neonazistische groeperingen die onder de Siege Culture vallen, wijzen het politieke (en sociale) systeem in zijn geheel af en proberen het ten val te brengen door middel van gewelddadige acties.

Trends in rechts extremisme

Internationalisatie

Extreemrechtse individuen en groepen hebben al lange tijd zeer goede internationale connecties. Al tientallen jaren hebben deze internationale contacten de verspreiding van strategische en tactische concepten mogelijk gemaakt en geleid tot de oprichting van lokale ondergroeperingen⁽¹³⁾. De recente technologische vooruitgang heeft **de internationalisering** van het extreemrechtse milieu echter **verdiept en versneld**. Web 2.0-tools bespoedigen deze internationale connecties en maken de uitwisseling van strategieën, tactieken en kennis mogelijk. Er bestaan internationale contacten tussen alle verschillende rechts-extremistische ondergroeperingen: Neonazistische organisaties, ultranationalistische en identitaire bewegingen onderhouden allemaal uitgebreide internationale contacten met andere personen en groepen. Deze transnationale VRWE-bewegingen zijn bijvoorbeeld onderling verbonden door deelname aan politieke marsen en demonstraties (bijv. de Dag van de Eer in Boedapest), gewelddadige sportactiviteiten (in het bijzonder gemengde vechtsporten, [zie ook het RAN-artikel over sport en P/CVE](#)) en muziekevenementen⁽¹⁴⁾. De huidige geweldsspiraal door individuele terroristen⁽¹⁵⁾ is ook een voorbeeld van de internationalisatie van het extreemrechtse milieu:

“De globalisering van het extremisme van de witte suprematie wordt duidelijk bij een nauwkeurige analyse van een aantal van de high-profile aanslagen uitgevoerd door witte supremacistische extremisten in de afgelopen jaren, zoals door witte supremacisten in Noorwegen en Nieuw-Zeeland.”⁽¹⁶⁾

Het moderne interactieve internet stelt rechts extremisten ook in staat **een wereldwijd publiek te bereiken**. Zo is er een nieuwe manier ontstaan om aanhangers en sympathisanten te radicaliseren en ronselen. Sommige rechtse terroristen livestreamen hun aanslagen en verspreiden hun radicale narratieven door middel van online manifesten⁽¹⁷⁾.

⁽⁹⁾ Het concept van leiderloos verzet, in de jaren 80 ontwikkeld door Amerikaanse witte supremacisten, verwijst naar de noodzaak om het plannen van terroristische aanslagen te beperken tot enkele personen of kleine groepen, om detectie en infiltratie door de rechtshandhaving te voorkomen.

⁽¹⁰⁾ Ravndal, Thugs or Terrorists?, pp. 24-25.

⁽¹¹⁾ Bjørge, Right-Wing Extremism in Norway.

⁽¹²⁾ Metapolitiek wordt door de Nouvelle Droite-theoreticus Guillaume Faye gedefinieerd als de 'maatschappelijke verspreiding van ideeën en culturele waarden om diepgravende politieke transformatie op de lange termijn teweeg te brengen'.

⁽¹³⁾ Zie bijvoorbeeld Koehler, The German 'National Socialist Underground (NSU)' and Anglo-American Networks.

⁽¹⁴⁾ Counter Extremism Project, Violent Right-Wing Extremism and Terrorism, p. 6.

⁽¹⁵⁾ Individuele terroristen handelen minder alleen dan de term suggereert. Ze hebben vaak interpersoonlijke, politieke of operationele banden met grotere netwerken. Ze radicaliseren vaak ook in zowel online als offline radicale milieus en krijgen soms concrete hulp bij de voorbereiding van hun aanslagen. Zie bijvoorbeeld Bouhana et al., Background and preparatory behaviours of right-wing extremist lone actors.

⁽¹⁶⁾ The Soufan Center, White Supremacy Extremism, p. 11.

⁽¹⁷⁾ Koehler, The Halle, Germany, Synagogue Attack and the Evolution of the Far-Right Terror Threat, p. 17.

De internationalisatie van het rechtse milieu vindt ook plaats in de **offline wereld**. Extremisten nemen deel aan concerten en demonstraties in het buitenland om sterkere persoonlijke en organisatorische banden te vormen met andere personen die hun gedachtegoed delen ⁽¹⁸⁾. Het conflict in Oost-Oekraïne, waar duizenden buitenlandse strijders aan deelnamen, vormt een knooppunt in het fysieke netwerk van het VRWE-milieu ⁽¹⁹⁾.

Het gebruik van het internet

Rechts-extremisten maken al sinds het midden van de jaren 80 gebruik van het internet om te communiceren. Tegenwoordig speelt het internet echter een sleutelrol voor bijna alle aspecten van hun organisatie, inclusief operationele coördinatie, ronselarij, verspreiding van propaganda en financiering. Voor deze doeleinden maken ze gebruik van **verschillende online platforms**, inclusief versleutelde chat-applicaties (zoals Discord, Telegram, Hoop) sociale netwerksites (zoals Facebook, Twitter, Youtube, Gab en VKontakte) en ongemodereerde forums (zoals Reddit, 4chan, 8kun, Stormfront en BitChute). Zulke platforms in de marge van het internet, of ze nu specifiek voor extreemrechts gemaakt zijn of door deze bewegingen zijn gekoloniseerd, vormen veilige havens voor extremisten in de online wereld ⁽²⁰⁾.

Het internet faciliteert hun traditionele operationele aspecten, maar biedt ook innovatieve strategische opties. De fondsenwerving is bijvoorbeeld veel geraffineerder en minder risicovol geworden door het gebruik van **crowdfunding en cryptovaluta** ⁽²¹⁾. Het internet maakt het voor VRWE-groepen ook mogelijk om hun doelwitten en tegenstanders virtueel te pesten en te intimideren, zoals met online **stalken, trollen en doxen** ⁽²²⁾.

Net als andere gewelddadige extremisten maken rechtse extremisten over het algemeen gebruik van een combinatie van online en offline methoden. Sommige extreemrechtse bewegingen werken echter voornamelijk online, zoals sommige Iron March-netwerken ⁽²³⁾. De Atomwaffen Division en alle Europese ondergroeperingen daarvan zijn bijvoorbeeld op internet opgericht en bestaan bijna exclusief uit gesloten online groepen ⁽²⁴⁾.

Naar de mainstream

Er is veel geschreven over de normalisatie van radicaal-rechtse politiek, maar ook binnen het rechts-extremisme probeert men de mainstream te bereiken ⁽²⁵⁾. Sommige extreemrechtse groepen zijn politiek actief of volgen een **metapolitieke aanpak** om hun ideeën te normaliseren. Voor de identitaire beweging,

---

“de belangrijkste weg naar politieke macht ligt niet in verkiezingen of gewelddadige straatgevechten, maar in het grondig veranderen van de dominante tijdgeest en de aanvaardbare ideeën en wereldbeelden van mensen” ⁽²⁶⁾.

Om het openbare debat te beïnvloeden, is het cruciaal om de aandacht van de media te trekken. Daarom organiseren de identitaire bewegingen mediagenieke acties, zoals de campagne ‘Verdedig Europa’ in 2017. Voor deze campagne huurden identitaire activisten uit heel Europa een schip om NGO-vaartuigen in de Middellandse Zee lastig te vallen. Een andere sleuteltactiek is de presentatie van extremistische ideeën op een gematigde manier, vaak met een specifiek taalgebruik. Voorbeelden zijn identitaire pogingen om woorden zoals ‘remigratie’ en ‘genderisme’ gemeengoed te maken ⁽²⁷⁾.

⁽¹⁸⁾ Europol, European Union Terrorism Situation and Trend Report 2020, p. 18.

⁽¹⁹⁾ The Soufan Center, White Supremacy Extremism, p. 29-30.

⁽²⁰⁾ Conway et al., Right-Wing Extremists’ Persistent Online Presence, p. 3.

⁽²¹⁾ The Soufan Center, pp. 20-25.

⁽²²⁾ De term trollen verwijst naar bewust opruiend of provocerend gedrag op internet. Doxen betekent het publiceren van privé-informatie of identificerende gegevens, vergezeld van impliciete of expliciete verzoeken om de informatie te gebruiken om het slachtoffer online en ‘in de echte wereld’ lastig te vallen.

⁽²³⁾ Het online forum Iron March dat in 2017 werd verwijderd, fungeerde als een hub voor groepen neonazisten en witte supremacisten van over de hele wereld. Het forum stond bekend om zijn extreme content en oproepen tot geweld.

⁽²⁴⁾ Bellingcat, Transnational White Terror.

⁽²⁵⁾ Voor het onderscheid tussen radicaal-rechts en extreemrechts verwijzen we naar: Radicalisation Awareness Network, Far-Right Extremism, pp. 6-7.

⁽²⁶⁾ Murdoch & Mulhall, From Banners to Bullets, p. 8.

⁽²⁷⁾ De term ‘remigratie’ verwijst naar het idee van repatriëring van niet-witte mensen. De term ‘genderisme’ wordt gebruikt om aan gender gerelateerde discussies te vergelijken met marxisme en leninisme door associaties met het woord *sozialisme*.

Er wordt gebruik gemaakt van verschillende **online methoden** om rechtse culturele randverschijnselen acceptabeler te maken. Rechtse extremisten dragen hun haatdragende gedachtegoed uit op internet met humor en sarcasme. Op deze manier kunnen ze hun ideeën aan een meer mainstream publiek verkopen en die verdedigen als ‘maar een grapje’ (28). Andere geliefde normalisatietechnieken die door extreemrechts gebruikt worden, zijn de verspreiding van nepnieuws, complottheorieën, memes, trollen en shitposten (29). Het uiteindelijke doel van deze methoden is niet alleen om hun ideeën te verspreiden en de grenzen van het acceptabele te verleggen, maar ook om de expertise van andere gebruikers te ondermijnen en productieve discussies te doen ontsporen.

Rechtse extremisten normaliseren hun ideeën ook bij het mainstream publiek door te **participeren in intellectuele structuren**. Ze laten zich hierbij inspireren door de Europese beweging Nieuw Rechts uit de jaren 1960: een modern en intellectueel imago dient om extremistische ideeën te legitimeren en normaliseren en uiteindelijk de maatschappij te beïnvloeden. Rechtse extremisten beheren een heel scala aan denktanks, websites, kranten, uitgevers en pseudowetenschappelijke fora (30). Voorbeelden zijn de tijdschriften Mankind Quarterly en American Renaissance en het Scandza Forum, dat jaarlijks in de Scandinavische landen wordt georganiseerd als bijeenkomst voor witte nationalistenvan over de hele wereld.

Extremistische ideologieën bereiken de mainstreamcultuur ook via **gecommercialiseerde producten en kleding**. Jongere leden van sommige moderne extreemrechtse groepen zijn afgestapt van de skinhead-stijl:

“Een bomberjack, een kaalgeschoren hoofd en combat laarzen bieden niet langer toegang tot het rechtse milieu. De extreemrechtse jeugd van tegenwoordig kan de eigen individualiteit uitdrukken en toch rechts zijn, en commerciële entiteiten profiteren hiervan en zijn de drijvende kracht achter het fenomeen.” (31)

Extreemrechtse jongeren dragen vaak geraffineerde, modieuze kleding waarmee ze in hun omgeving passen, maar voegen er subtiele racistische en nationalistische symbolen aan toe waaraan ze elkaar herkennen.

Vroegere benaderingen, nieuwe kansen

Veelbelovende werkwijzen om rechts-extremisme aan te pakken

In verschillende lidstaten van de EU zijn initiatieven opgestart om rechts extremisme te voorkomen en te bestrijden. Sommige hiervan werden enkele tientallen jaren geleden ontwikkeld, andere zijn nieuwer. Hieronder staan diverse veelbelovende werkwijzen die op dergelijke initiatieven zijn gebaseerd.

Vechten tegen discriminatie, racisme en xenofobie. Een specifieke focus bij preventieve initiatieven is het vergroten van het maatschappelijk bewustzijn rondom xenofobie en racistisch geweld. Het Finse EXIT-project in de stad Joensuu, waar in de jaren 90 aan rechts extremisme gerelateerde problemen sterk toenamen, richtte zich op het aanpakken van xenofobie onder jongeren. Een succesvolle methode die bij dit project werd toegepast, was gericht op het aanbieden van op tolerantie gebaseerde sociale activiteiten, waarbij lokale jongeren hun leeftijdsgenoten met een migratieachtergrond konden ontmoeten en samen aan zinvolle activiteiten konden deelnemen (32). Andere veelbelovende werkwijzen in EU-lidstaten bestrijden discriminatie en xenofobie op institutioneel niveau. De oprichting van een speciaal comité of centrum kan de maatschappelijke discussie rondom de kwestie beïnvloeden. Ook kan antiracistische regelgeving worden opgelegd aan burgerprojecten en -initiatieven die door extreemrechtse bewegingen worden uitgedragen (33).

Educatieve initiatieven. Preventieve strategieën richten zich vaak op educatief werk met jongeren, zowel via jongerenwerk als onderwijs, in schoolverband en daarbuiten. Burgerorganisaties kunnen een nuttige rol spelen bij zulke educatieve programma's. De Fair Skills-aanpak van de Duitse NGO Cultures Interactive werd recentelijk ook in Tsjechië, Hongarije en Slowakije toegepast. Deze werkwijze maakt contact met jongeren uit diverse risicogroepen om ze te trainen als workshopbegeleiders in een context waarbinnen

---

(28) Zie bijvoorbeeld het ad hoc-artikel van RAN 'Extremists' Use of Humour'.

(29) De term verwijst naar het posten van content die op opzichtige wijze buiten de context valt om discussies te doen ontsporen.

(30) Zie bijvoorbeeld: Murdoch & Mulhall, From Banners to Bullets, pp. 10-12; van der Merwe, The Fringe & the Far Right.

(31) Miller-Idriss, The Extreme Gone Mainstream, p. 2.

(32) Bjørgo, Exit Neo-Nazism, p. 29.

(33) Bertelsmann Stiftung, Strategies for Combating Right-Wing Extremism in Europe, pp. 547-559.

jongeren van hun leeftijdsgenoten leren. De educatieve activiteiten richten zich onder andere op burgerschapseducatie, bemiddelingsoefeningen en groepswork voor zelfbewustzijn ⁽³⁴⁾.

Ondersteuning voor slachtoffers van rechts extremisme. Rechts geweld en haatdelicten hebben niet alleen de directe slachtoffers tot doelwit, maar ook de gemeenschappen die hen omringen. De ondersteuning van de betroffenen personen en hun gemeenschappen die slachtoffer zijn geworden van extremistisch geweld, kan hen helpen met dergelijke incidenten om te gaan. Dit kan ook een rol spelen bij de preventie van incidenten in de toekomst, omdat het gebrek aan toereikende reacties op extremistisch geweld ertoe kan leiden dat personen en hun gemeenschappen opnieuw slachtoffer worden of radicaliseren. Veelbelovende werkwijzen helpen en stimuleren slachtoffers ook om aangifte te doen van extremistisch geweld: slachtoffers kunnen beslissen geen aangifte te doen als ze geen vertrouwen hebben in de wetshandhaving of ervan overtuigd zijn dat aangifte doen niets zal veranderen ⁽³⁵⁾. In in het VK heeft het project Tell MAMA (Measuring Anti-Muslim Attacks) geprobeerd om de bewijsbasis voor haatzaaien en haatdelicten tegen moslims te verbeteren door contact te maken met slachtoffergemeenschappen op sociale media ⁽³⁶⁾.

Samenwerking tussen instanties. Het effectief delen van informatie en samenwerking tussen verschillende actoren is van cruciaal belang geweest voor het succes van eerdere preventie-initiatieven. Voor het Noorse EXIT-programma, dat probeert jonge leden uit de neonazistische en skinhead-bewegingen los te weken, werken politieagenten, maatschappelijk werkers, jongerenwerkers, docenten en experts met elkaar samen. Het werd ook cruciaal bevonden om de ouders hierbij te betrekken: ze brachten nuttige informatie naar voren en speelden een belangrijke rol bij het heroriënteren van het gedrag van hun kinderen. Oudernetwerken waren nuttig om kennis op te bouwen en informatie te delen, zowel tussen ouders onderling als met buitenstaanders, zoals de politie en sociale instanties ⁽³⁷⁾.

Betrokkenheid van voormalig extremisten. Voormalig extremisten kunnen een nuttige rol spelen bij initiatieven ter preventie en om jongeren los te weken van neonazistische groepen. Dankzij hun persoonlijke ervaring in het VRWE-milieu zijn ze erg geloofwaardig en kunnen ze zinvolle gesprekken voeren met extremisten die het milieu willen verlaten.

In het verleden zijn **goede lessen** geleerd over de betrokkenheid van voormalig extremisten. Ten eerste is het belangrijk om er rekening mee te houden dat niet alle voormalig extremisten geschikt zijn om in een P/CVE-setting te werken: ze willen dit werk mogelijk niet om de juiste redenen doen, ze kunnen getraumatiseerd zijn of hebben hun verleden nog niet goed verwerkt. De betrokkenheid van voormalig extremisten bij de preventie van (gewelddadig) extremisme is voor de maatschappij ook niet altijd acceptabel ⁽³⁸⁾. Ten tweede zijn professionaliseringstrainingen van cruciaal belang gebleken om voormalig extremisten bij te staan in hun preventieve werk en om jongeren los te weken van rechts-extremistische groepen ⁽³⁹⁾. Ten derde zijn initiatieven om jongeren met voormalig extremisten te laten praten om hun rechts-extremistische groepen te verlaten, gebaat bij (risico)beoordelingen en screenings. Zo is het bijvoorbeeld waardevol te beoordelen waar zowel de cliënt als de voormalig extremist op het spectrum van gewelddadig extremisme vallen. Hierdoor kan worden bepaald of de betrokkenheid van een voormalig extremist van nut kan zijn, afhankelijk van het individuele ontwikkelings- en expertiseniveau om bepaalde aspecten tijdens het deradicaliseringsproces te bespreken. Een onjuiste beoordeling kan contraproductief zijn of zelfs negatieve gevolgen hebben: de cliënt zou verder kunnen radicaliseren, of er zijn negatieve gevolgen voor het deradicaliseringsproces van de voormalig extremist zelf ⁽⁴⁰⁾.

Kansen om extremisten te bereiken. Leden van VRWE-groeperingen kunnen het erg moeilijk krijgen als ze het milieu willen verlaten, omdat sommige groeperingen erg gewelddadig zijn en worden gekenmerkt door een sterke groepsdruk. Daarom hebben sommige EU-lidstaten activiteiten opgezet om gewelddadige extremisten actief te bereiken. Andere initiatieven hebben een meer passieve aanpak, waarbij personen die een extremistische organisatie willen verlaten, gemakkelijk contact kunnen opnemen. In Duitsland en Zweden hebben EXIT-programma's een 24/7 telefonische hotline ingesteld, met getraind personeel dat advies en ondersteuning geeft aan mensen die overwegen het milieu te verlaten. Vergelijkbare hotlines

⁽³⁴⁾ Weïnböck & Kossack, Prevention of group hatred and right-wing extremism in Germany and Central and Eastern Europe.

⁽³⁵⁾ Ramalingam, On the Front Line, pp. 51-52.

⁽³⁶⁾ Proctor & Prior, Anti-Radicalisation Report 2019, p. 35.

⁽³⁷⁾ Bjørge, Exit Neo-Nazism, pp. 21-22.

⁽³⁸⁾ Radicalisation Awareness Network, Dos and don'ts of involving formers in PVE/CVE work.

⁽³⁹⁾ Davey et al., An Imprecise Science, p. 13.

⁽⁴⁰⁾ Radicalisation Awareness Network, Exit Strategies, pp. 42-43.

kunnen ook nuttig zijn om ouders van extremisten of kinderen/tieners te helpen die tekenen van radicalisering vertonen ⁽⁴¹⁾.

Losweken, niet deradicaliseren. Initiatieven die erop gericht zijn personen uit het extreemrechtse milieu te halen, hebben vaak een sterke focus op het bieden van hulp bij het opbouwen van een nieuw leven. Deze programma's die binnen of buiten de gevangenis worden georganiseerd, bieden psychologische en sociale hulp, praktische ondersteuning (bijv. bij het vinden van werk en onderdak) en in sommige gevallen fysieke beveiliging ⁽⁴²⁾. De bestrijding van de extremistische ideologie komt vaak pas later. Deze benadering is gebaseerd op het idee dat mensen zich niet alleen om ideologische redenen bij extremistische organisaties aansluiten, maar ook omdat ze op zoek zijn naar status, identiteit, steun of macht ⁽⁴³⁾. Het is ook gebleken dat het betwisten van extremistische ideologieën een averechtse werking kan hebben. VRWE-groeperingen leren hun leden alle relevante tegenargumenten. Daardoor kan de persoon tijdens ideologische discussies in de verdediging schieten of blijft de discussie gewoon vruchteloos ⁽⁴⁴⁾.

Tegennarratieven en alter-narratieven. Sommige organisaties hebben zowel online als offline geprobeerd om extreemrechtse narratieven tegen te spreken of te verdringen. De Duitse NGO Amadeu Antonio Foundation zette een initiatief met de naam No-nazi.net op, dat zich richt op het bewaken, evalueren en bestrijden van haatzaaien en rechts extremisme op sociale netwerken ⁽⁴⁵⁾. Een creatieve methode om de online aanwezigheid van extremistische narratieven tegen te gaan, werd gebruikt door de Britse online beweging English Disco Lovers. Met een Googlebombing-campagne wilde de groep de uiterst rechtse English Defence League vervangen als eerste zoekresultaat voor de afkorting 'EDL'.

Uitdagingen bij het aanpakken van modern rechts extremisme

Veel veelbelovende initiatieven om VRWE tegen te gaan, werden in de jaren 90 en 2000 ontwikkeld. Daarom is het de moeite waard om te vragen of ze geschikt zijn om huidige uitingen van rechts extremisme aan te pakken. Hieronder worden een aantal potentiële uitdagingen besproken.

Risicogroepen bereiken. P/CVE-programma's voor rechts extremisme werden vaak rondom de neonazistische en skinhead-jongerensubculturen ontwikkeld. Ze richtten zich op jongeren, van tieners (sommigen zelfs jonger dan 13 jaar) tot jongvolwassenen ⁽⁴⁶⁾. Tegenwoordig is rechts extremisme niet langer exclusief een jongerenprobleem: neonazistische organisaties, anti-islam bewegingen en burgerwachten bestaan nu ook uit een aanzienlijk aantal volwassenen ⁽⁴⁷⁾. Een aantal van de belangrijkste actoren in de bestaande werkwijzen (zoals ouders, docenten en jongerenwerkers) zijn niet relevant voor het bereiken van dit oudere segment van sympathisanten van het rechts extremisme. Het is vaak de moeite waard om bestaande werkwijzen uit te breiden naar volwassenen die risico lopen en actoren in te zetten die hen kunnen bereiken, zoals werkloosheids-, sociale en geestelijke gezondheidsdiensten.

Tekenen van radicaliseren detecteren. De betrokkenheid van een individu bij de bovengenoemde jongerensubculturen was vaak relatief eenvoudig voor buitenstaanders: leden van dergelijke groepen droegen vaak openlijk symbolen, tatoeages en specifieke kleding als een manier om zich van de buitenwereld te onderscheiden en het groepsgevoel te versterken. Sommige eigentijdse VRWE-groepen, daarentegen, doen hun best om in de mainstreammaatschappij niet op te vallen. Dit kan de detectie van extremistisch gedrag of een extremistisch uiterlijk compliceren. De initiatieven moeten daarom mogelijk gericht zijn op het verstoren van gedateerde VRWE-veronderstellingen onder eerstelijnsprofessionals. Trainingen over hoe je de nieuwe codes, symbolen en tactieken van rechtse extremisten zowel online als offline herkent, kunnen waardevol zijn ⁽⁴⁸⁾.

Van offline naar online bewaking? In 1995 arresteerden de lokale autoriteiten in Oslo 78 extremisten nadat ze op hun hangplek, het 'Nationalist House', waren gesignaleerd ⁽⁴⁹⁾. Tegenwoordig lijkt een dergelijke massa-arrestatie op een offline ontmoetingsplek moeilijk, aangezien extremistische uitingen en 'ontmoetingen' steeds vaker online plaatsvinden. De toename van extremistische activiteiten op internet kan een uitdaging vormen bij het bewaken, vervolgen en veroordelen van dergelijke delicten. De uitdaging kan nog groter zijn als het niet duidelijk is welke autoriteiten verantwoordelijk zijn voor online extremisme en welke interventieprocedures gevolgd zouden moeten worden. Sommige EU-lidstaten hebben het online

---

⁽⁴¹⁾ Bjørge, Exit Neo-Nazism, pp. 27-29.

⁽⁴²⁾ Vanwege hun neiging om geweld te gebruiken, kan het verlaten van extremistische milieus het risico met zich meebrengen dat de persoon slachtoffer wordt van de groep en voormalige vijanden.

⁽⁴³⁾ van der Heide & Schuurman, Re-integratie van delinquenten met een extremistische achtergrond, pp. 16-17.

⁽⁴⁴⁾ Butt & Tuck, European Counter-Radicalisation and De-radicalisation, p. 13.

⁽⁴⁵⁾ Radicalisation Awareness Network, Delivering Counter - or Alternative Narratives, pp. 49-50.

⁽⁴⁶⁾ Daugherty, Deradicalization and Disengagement, p. 230.

⁽⁴⁷⁾ Een recent onderzoek naar rechts extremisme in Noorwegen toonde bijvoorbeeld aan dat de gemiddelde radicaliseringsleeftijd aanzienlijk is toegenomen, van 22,4 jaar in de jaren 1990 naar 30,9 in de jaren 2010. Bron: Politie's Sikkerhetstjeneste, What is the background of right-wing extremists in Norway?, p. 5.

⁽⁴⁸⁾ Zie bijvoorbeeld Radicalisation Awareness Network, Far-Right Extremism in the Classroom, p. 7.

⁽⁴⁹⁾ Daugherty, p. 226.

toezicht toegewezen aan een centrale instelling die zaken voor interventie naar de lokale politie doorstuurt. De politie kan inschatten of deze extremisten een echt gevaar vormen of dat er bijvoorbeeld relevante sociale diensten moeten worden ingeschakeld.

Internationale samenwerking. Het VRWE-milieu kent sterke internationale banden, maar wordt vaak in een nationale of binnenlandse context geanalyseerd ⁽⁵⁰⁾. Om VRWE aan te pakken, zijn Europese en internationale, gecoördineerde samenwerkingsverbanden van cruciaal belang. Zo is er bijvoorbeeld een gecoördineerde inspanning nodig om online en offline samenkomsten van rechtse extremisten tegen te gaan. Rechtse groepen werken eenvoudig om de regels in één EU-lidstaat heen door concerten of demonstraties in een buurland te organiseren. Op dezelfde manier kunnen lidstaten alleen door middel van een gecoördineerde inspanning druk blijven uitoefenen op technologische en social media bedrijven om extremistische content op internet te verwijderen.

Aanbevelingen

Het rechts-extremisme heeft sinds de jaren 90 een aanzienlijke ontwikkeling doorgemaakt. In deze paper bespreken we de toenemende internationalisatie van rechtse bewegingen, hun gebruik van het internet en hun pogingen om hun haatzaaiende en gewelddadige narratieven naar de mainstream te brengen. Tegenwoordig vormt rechts extremisme een meer gevarieerde, verspreide en echt wereldwijde dreiging.

Sommige maatregelen die werden toegepast om eerdere uitingen van extreemrechts geweld aan te pakken, hebben veel succes gehad en zijn veelbelovend. Ze werden echter vaak ontwikkeld rond uitingen van de jongerensubculturen van neonazi's en skinheads. Bij moderne rechtse bewegingen zijn volwassenen betrokken, en de bewegingen maken vaak gebruik van geraffineerde middelen en meer dubbelzinnige manieren om zich te uiten. In dit artikel werden een aantal overwegingen besproken over hoe P/CVE-programma's zich kunnen aanpassen om huidige uitingen van VRWE tegen te gaan. In de tussentijd zijn hier enkele praktische aanbevelingen die eerstelijnsprofessionals kunnen helpen bij hun dagelijkse werk:

- **Verbreed de doelgroep.** VRWE is niet in de eerste plaats een jongerenfenomeen. Daarom moeten de benaderingen worden aangepast om volwassenen beter te bereiken.
- **Maak contact met online doelgroepen.** Preventieve maatregelen online zijn noodzakelijk om toxische, maar legale VRWE-uitingen tegen te gaan die niet onder een wetgeving of het moderatiebeleid van bedrijven vallen. Jongerenwerkers, docenten en mentoren zouden erover moeten nadenken om meer online aanwezig te zijn.
- **Creëer veilige ruimtes online en offline** waar echte klachten en frustraties (bijv. over migratie, diversiteit) kunnen worden geuit en erkend. Deze zorgen worden vaak door VRWE-retoriek gemanipuleerd of in echokamers versterkt. Het bestaan van een ruimte voor debat en dialoog kan helpen de echokamereffecten van gesloten fysieke en sociale netwerken te doorbreken.
- **Decodeer** de ideologische betekenis en strategische dimensie van **online VRWE-content en -tactieken**. Rechtse narratieven lijken vaak 'onschuldig', omdat ze worden verborgen in gangbare narratieven of humor. Extreemrechtse narratieven zijn geen marginaal fenomeen op slechts enkele platforms, maar verschijnen ook in bepaalde mainstreammedia (bijv. de commentaarrubrieken van online kranten).
- **Leer mensen hoe ze met de twistzieke cultuur van online discussies kunnen omgaan.** Initiatieven voor mediageletterdheid kunnen mensen helpen een digitale mening te vormen en uiten en daarbij de grenzen van het democratisch debat en de discussie te respecteren. Media-educatie zou mensen ook kritische denken moeten aanleren en ze in staat moeten stellen om nepnieuws te detecteren.
- **Benadruk de implementatie van regels tegen online haatzaaien** en lastigvallen. Het is ook belangrijk om kennis van deze regels te vergroten onder slachtoffers en het bredere publiek.
- **Steun slachtoffers van haatdelicten** en hun gemeenschappen en geef ze toegang tot juridische en andere vormen van hulp. Dit is van cruciaal belang om te voorkomen dat ze opnieuw slachtoffer worden en mogelijk radicaliseren, maar ook om de aangifte van VRWE-misdaden te stimuleren.

⁽⁵⁰⁾ The Soufan Center, p. 11.

- **Zorg ervoor dat verschillende instellingen met elkaar samenwerken om VRWE te detecteren en leden los te weken.** Dit is van fundamenteel belang om de verschillende aspecten van het leven van een geradicaliseerd persoon op toereikende wijze aan te pakken. Het betrekken van voormalig extremisten is mogelijk een effectieve werkwijze, indien de voormalig extremist geschikt wordt bevonden voor dit type werk en voldoende wordt getraind en gecontroleerd.
- **Breid bestaande P/CVE-maatregelen in het penitentiaire systeem uit** naar extreemrechtse gevangenen. Sommige lidstaten hebben geïdentificeerd hoe rechtse extremisten actief in gevangenschappen propaganda verspreiden, aanhangers winnen en netwerken creëren. Het is van cruciaal belang om te voorkomen dat rechtse gevangenen invloedrijke subculturen vormen binnen het penitentiaire systeem die andere gevangenen kunnen aantrekken, bijvoorbeeld door bescherming, materiële voordelen of een groepsidentiteit te bieden. Het kan nuttig zijn om charismatische rechtse extremisten van de rest van de gevangenen te scheiden om te voorkomen dat die worden geradicaliseerd.
- **Versterk de coördinatie en samenwerking met internationale stakeholders** om de groeiende transnationale dimensie van VRWE aan te pakken. Betere coördinatie tussen lokale, regionale en nationale autoriteiten van de verschillende lidstaten kan bijvoorbeeld nuttig zijn om het VRWE-milieu online te bestrijden en hun offline samenkomsten, zoals marsen, demonstraties, muziekfestivals en sportevenementen tegen te gaan.

Naslagwerk

Baldauf, J., Dittrich, M., Hermann, M., Kollberg, B., Lüdecke, R., & Rathje, J. (2017). *Toxic narratives. Monitoring alternative-right actors*. Amadeu Antonio Stiftung. <https://www.amadeu-antonio-stiftung.de/en/toxic-narratives-monitoring-alternative-right-actors-26681/>

Ramalingam, V. (2014). *On the front line: A guide to countering far-right extremism*. Institute for Strategic Dialogue. <https://www.isdglobal.org/isd-publications/on-the-front-line-a-guide-to-countering-far-right-extremism/>

Weilnböck, H., & Kossack, O. (2018). *Prevention of group hatred and right-wing extremism in Germany and central and eastern European – Experiences, lessons learnt and ways forward from the European Fair Skills, Fair*in and CEE Prevent Net projects*. In C. Heinzemann & Marks, E. (Eds.), *International perspectives of crime prevention 11* (pp. 159-189). Forum Verlag Godesberg GmbH. https://cultures-interactive.de/tl_files/publikationen/Fachartikel/2018_Kossack_Weilnboeck_Prevention%20of%20Group%20Hatred%20and%20RWE%20in%20Germany%20and%20CEE.pdf

Bibliografie

Aerne, M. (2018). *Growth of Reichsbürger movement in Germany triggers increasing security concerns*. European Strategic intelligence and Security Center. <http://www.esisc.org/upload/publications/analyses/growth-of-reichsbuerger-movement/Germany%20Reichsb%3%BCrger%20-%2007.2018.pdf>.

Bellingcat. (2019). *Transnational white terror: Exposing Atomwaffen and the Iron March networks*. Bellingcat. <https://www.bellingcat.com/news/2019/12/19/transnational-white-terror-exposing-atomwaffen-and-the-iron-march-networks/>.

Bertelsmann Stiftung. (Ed.). (2010). *Strategies for combating right-wing extremism in Europe*. Verlag Bertelsmann Stiftung. <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/publications/publication/did/strategies-for-combating-right-wing-extremism-in-europe-2>

- Bjørge, T. (2002). *Exit neo-Nazism: Reducing recruitment and promoting disengagement from racist groups*. NUPI Working Paper 627. <https://nupi.brage.unit.no/nupi-xmlui/handle/11250/2394077>
- Bjørge, T. (2019). *Right-wing extremism in Norway: Changes and challenges*. Center for Research on Extremism. <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/news-and-events/right-now/2019/right-wing-extremism-in-norway.html>
- Bjørge, T., & Ravndal, J. A. (2019). Extreme-right violence and terrorism: Concepts, patterns, and responses. ICCT Policy Brief. <https://icct.nl/app/uploads/2019/09/Extreme-Right-Violence-and-Terrorism-Concepts-Patterns-and-Responses-4.pdf>
- Bouhana, N., Corner, E., Gill, P., & Schuurman, B. (2018). Background and preparatory behaviours of right-wing extremist lone actors: A comparative study. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 150-163. <https://www.universiteitleiden.nl/perspectives-on-terrorism/archives/2018#volume-xii-issue-6>
- Butt, R., & Tuck, H. (2014). *European counter-radicalisation and de-radicalisation: A comparative evaluation of approaches in the Netherlands, Sweden, Denmark and Germany*. Institute for Strategic Dialogue. https://www.eukn.eu/fileadmin/Files/News/De-radicalisation_final.pdf
- Conway, M., Scrivens, R., & Macnair, L. (2019). *Right-wing extremists' persistent online presence: History and contemporary trends*. ICCT Policy Brief. <https://icct.nl/publication/right-wing-extremists-persistent-online-presence-history-and-contemporary-trends/>
- Counter Extremism Project. (2020). *Violent right-wing extremism and terrorism - Transnational connectivity, definitions, incidents, structures and countermeasures*. https://www.counterextremism.com/sites/default/files/CEP%20Study_Violent%20Right-Wing%20Extremism%20and%20Terrorism_Nov%202020.pdf
- Daugherty, C. E. (2019). Deradicalization and disengagement: Exit programs in Norway and Sweden and addressing neo-Nazi extremism. *Journal for Deradicalization*, 21, 219-260. <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/287>
- Davey, J., Tuck, H., & Amarasingam, A. (2019). *An imprecise science: Assessing interventions for the prevention, disengagement and de-radicalisation of left and right-wing extremists*. Institute for Strategic Dialogue. <https://www.isdglobal.org/isd-publications/an-imprecise-science-assessing-interventions-for-the-prevention-disengagement-and-de-radicalisation-of-left-and-right-wing-extremists/>
- Europol. (2020). *European Union terrorism situation and trend report (TE-SAT) 2020*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. <https://www.europol.europa.eu/activities-services/main-reports/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2020>
- Goßner, C. (2020). *Anti-lockdown protests in Germany infiltrated by far-right extremists*. EURACTIV. <https://www.euractiv.com/section/coronavirus/news/anti-lockdown-protests-in-germany-infiltrated-by-far-right-extremists/1466294/>
- Hoffman, B., Ware, J., & Shapiro, E. (2020). Assessing the threat of incel violence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 43(7), 565-587. <https://doi.org/10.1080/1057610X.2020.1751459>
- Koehler, D. (2014). The German 'National Socialist Underground (NSU)' and Anglo-American networks. The internationalization of far-right terror. In P. Jackson & Shekhovtsov, A. (Eds), *The post-war Anglo-American far right: A special relationship of hate* (pp. 122-141). Palgrave.
- Koehler, D. (2019). The Halle, Germany, Synagogue attack and the evolution of the far-right terror threat. *CTC Sentinel*, 12(11), 14-20. <https://ctc.usma.edu/halle-germany-synagogue-attack-evolution-far-right-terror-threat/>
- Kreissl, R. (2018). *D3.7 Annual societal security report 4*. SOURCE, Societal Security Network. https://static1.squarespace.com/static/5a68981e914e6b64f13a443d/t/5be465b0cd8366d059af728a/1541694959474/SOURCE_D3.7_ASSR4.pdf
- May, R. (2019). *The yellow vest phenomenon and the radical right*. Open Democracy. <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/yellow-vest-phenomenon-and-radical-right/>

- Meleagrou-Hitchens, A., & Crawford, B. (2020). *5G and the far right: How extremists capitalise on coronavirus conspiracies*. Global Network on Extremism & Technology. <https://gnet-research.org/2020/04/21/5g-and-the-far-right-how-extremists-capitalise-on-coronavirus-conspiracies/>
- Miller-Idriss, C. (2018). *The extreme gone mainstream: Commercialization and far right youth culture in Germany*. Princeton University Press.
- Moonshot CVE. (2020). *Incels: A guide to symbols and terminology*. Moonshot CVE. <http://moonshotcve.com/incels-symbols-and-terminology/>
- Murdoch, S., & Mulhall, J. (2019). *From banners to bullets: The international Identitarian movement*. HOPE not hate. <https://www.hopenothate.org.uk/wp-content/uploads/2019/12/Identitarianism-Report.pdf>
- Politiets Sikkerhetstjeneste. (2019). *Theme report: What is the background of right-wing extremists in Norway?* Politiets Sikkerhetstjeneste. https://www.pst.no/globalassets/artikler/utgivelser/theme-report_-_what-is-the-background-of-rightwing-extremists-in-norway.pdf
- Proctor, N., & Prior, T. (2019). *Anti-radicalisation report 2019*. Counter Terrorism Preparedness Network. https://www.london.gov.uk/sites/default/files/ar_report_web_ne_6.11.19.pdf
- Radicalisation Awareness Network (2019). *RAN EDU Academy: Far-right extremism in the classroom*. Ex post paper, RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_academy_far-right_extremism_in_classroom_berlin_13-14_062019_en.pdf
- Radicalisation Awareness Network. (2019). *Preventing radicalisation to terrorism and violent extremism: Delivering counter - or alternative narratives*. RAN Collection of Approaches and Practices. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/delivering_alternative_narratives_en.pdf
- Radicalisation Awareness Network. (2019). *Preventing radicalisation to terrorism and violent extremism: Exit strategies*. RAN Collection of Approaches and Practices. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/exit_strategies_en.pdf
- Radicalisation Awareness Network (2019). *Far-right extremism. A practical introduction*. RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/ran_fre_factbook_20191205_en.pdf
- Radicalisation Awareness Network (2017). *Dos and don'ts of involving formers in PVE/CVE work*. Ex post paper, RAN Centre of Excellence. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/dos_and_donts_involving_formers_in_pve_cve_work_bordeaux_27_06_2017_en.pdf
- Ravndal, J. A. (2015). Thugs or terrorists? A typology of right-wing terrorism and violence in western Europe. *Journal for Deradicalization*, 3, 1-38. <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/16>
- Ravndal, J. A. (2018). Explaining right-wing terrorism and violence in western Europe: Grievances, opportunities and polarisation. *European Journal of Political Research*, 57(4), 845-866. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12254>
- Simi, P., & Futrell, R. (2012). Neo-Nazi movements in Europe and United States. In D. A. Snow, Della Porta, D., Klandermans, B., & McAdam, D. (Eds), *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbespm353>
- The Soufan Center. (2019). *White supremacy extremism: The transnational rise of the violent white supremacist movement*. The Soufan Center. <https://thesoufancenter.org/research/white-supremacy-extremism-the-transnational-rise-of-the-violent-white-supremacist-movement/>
- van der Heide, L., & Schuurman, B. (2018). *Re-integratie van delinquenten met een extremistische achtergrond: Evaluatie van de Nederlandse aanpak* Leiden University Institute of Security and Global

Affairs. https://www.universiteitleiden.nl/binaries/content/assets/governance-and-global-affairs/isga/reintegratieevaluatie_isga_2018.pdf

van der Merwe, B. (2019). *The fringe & the far right: Racist pseudoscience conference in Norway*. Hope not hate. <https://www.hopenothate.org.uk/2019/11/01/the-fringe-the-far-right-racist-pseudoscience-conference-in-norway/>

Over de auteur:

Annelies Pauwels is onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut in Brussel, waar ze onderzoek doet naar gewelddadig extremisme en terrorisme. Daarvoor deed ze onderzoek naar conflict- en misdaadpreventie voor verschillende internationale organisaties, waaronder het EU Instituut voor veiligheidsstudies van de Europese Unie (EUISS), het UN Office on Drugs and Crime (UNODC) en het UN Interregional Crime and Justice Research Institute (UNICRI). Haar vorige onderzoeksprojecten waren onder andere gericht op jihadistisch en extreemrechts terrorisme, radicalisering in gevangenen en de initiatieven voor preventie van terrorisme en voor samenwerking in de EU.

INFORMATIE VINDEN OVER DE EU

Online

Informatie over de Europese Unie in alle officiële talen van de EU is beschikbaar op de Europa-website op: https://europa.eu/european-union/index_nl

EU-publicaties

U kunt zowel gratis als niet-gratis EU-publicaties downloaden of bestellen bij: <https://op.europa.eu/nl/publications>. Exemplaren van gratis publicaties zijn verkrijgbaar bij Europe Direct of uw plaatselijke informatiecentrum (zie https://europa.eu/european-union/contact_nl).

EU-wetgeving en aanverwante documenten

Ga voor toegang tot juridische informatie van de EU, inclusief alle EU-wetgeving sinds 1952 in alle officiële taalversies, naar EUR-Lex op: <http://eur-lex.europa.eu>

Open data van de EU

De EU Open Data Portal (<http://data.europa.eu/euodp/en>) biedt toegang tot de datasets van de EU. De data kunnen gratis worden gedownload en hergebruikt, voor zowel commerciële als niet-commerciële doeleinden.

Radicalisation Awareness Network

Publications Office
of the European Union